

політичної грамоти не приносило ніякої користі пізнавальному світогляду селянства. До того ж, свідомість заповнювалась багатьма речами, які не мали місця в реальній дійсності.

Зрозуміло, що кількісні показники проведених лекцій створювали лише ілюзорну картинку роботи і здебільшого були завищені. Тематика лекцій була одноманітною, проходили вони нецікаво і не могли зацікавити слухачів, бо були далекі від проблем, які хвилювали людину.

Неувага держави до запитів культури, її залишкове фінансування, недостатнє зміцнення матеріальної бази, упущення в роботі з кадрами спричиняли наявність суттєвих недоліків у сфері культури села. Сільські культурно-освітні заклади підпорядковували свою діяльність питанням пропаганди політичної і трудової активності трудящих, агітації за дострокове виконання планів, якість роботи здебільшого визначалась кількістю оформлених стендів та звітністю, де все подавалось у рожевих тонах.

Споживацьке ставлення до села, його господарства і жителів, продовжувало особливі принципи державної політики в галузі культури. Головним критерієм при розподілі матеріальних і фінансових благ держава вважала виробничі показники колгоспів і радгоспів. Робота ж сільських клубних закладів будувалась у відповідності з політично-ідеологічними установками, а не з метою задоволення духовних потреб людини.

У результаті, діяльність сільських клубів усе більше віддалялась від жителів, їх культурних запитів та потреб, неадекватно відображала процеси суспільного розвитку. По суті, вони були замкнутими, відокремленими державними установами, а не самодіяльними, самокерованими центрами, які б об'єднували людей на основі спільних інтересів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рибак І. Соціально-побутова інфраструктура українського села. – Кам'янець-Подільський: Абетка, - 2000. – 304 с.
2. Романюк І. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття. –Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
3. Падалка С. Сільське господарство України в другій половині 60-х рр. ХХ століття. – К. -1995. – 233 с.
4. Панченко П., Шмарчук В. Аграрна історія України: 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Товариство «Знання», КОО, 2000. - 324с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі: ЦДАВО України). – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.34. -24 арк.
6. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.114. - 188 арк.
7. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.9. – Спр.456. - 122 арк.
8. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.260. - 338 арк.
9. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.280. - 71 арк.
10. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф.4971. – Оп.8. – Спр.20. -69 арк.

Романюк І.М. СЕЛЬСКИЕ КЛУБЫ УКРАИНЫ В 1950-е – СЕРЕДИНЫ 60-х гг. ХХ в.: НАРАСТАНИЕ КРИЗИСА

В статье дан краткий анализ разноплановой деятельности сельских клубных заведений в 50-е – середине 60-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: село, клубные заведения, досуг, культура.

Romaniuk I.M. VILLAGE CLUBS OF UKRAINE IN 1950-s – THE MIDDLE OF THE 60-s years of the XX-the century: GROWTH OF THE CRISIS

The article analyses the activity of the village clubs in the 50-s – the middle of the 60-s years of the XX-the century.

Key words: village, clubs, leisure, culture.

УДК 94(477) «1950/1960»(045)

В.Ф. Лисак

СВЯТКОВА БУДЕННІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН У 1950–1960-ті рр.

Розглядається святкова буденність українських селян як складова повсякденного життя 1950–1960-х рр. Проаналізувавши різноманітні форми святкової буденності, такі, як загальнодержавні, сімейні та релігійні свята, автор дійшов висновку, що в суспільстві

.....
відбувалася поступова радянська святкова буденність, незважаючи на що, народні традиції й релігійні свята займали провідні позиції в повсякденному житті селян.

Ключові слова: святкова буденність, свята календарно-виробничого циклу, загальнодержавні, сімейні, професійні, релігійні свята.

Протягом значного періоду в історії України найчисельнішу верству населення складало селянство. Загальновідомо, що ця категорія має специфічні риси, виходячи з її способу життя. За рахунок дуже повільного розвитку шляхів сполучення та проникнення новітніх досягнень науки та техніки, українське село тривалий час було досить консервативним, зберегло традиції і ментальні риси, які впливали на економічну, соціальну, політичну, морально-психологічну складову повсякденного життя селянства, а також на його святкову буденність.

Термін «святкова буденність» з'явився в історичній науці нещодавно і пов'язаний з розробкою нового напрямку – «історії повсякденності». Вивчення життя звичайних людей, соціальних верств населення привертає все більшу увагу вчених. Відзначимо, що цей напрямок досить розроблений у західній історіографії і сьогодні дуже актуальний серед наукових шкіл країн СНД, наприклад, у Росії та Білорусі. В Україні дослідження проблем повсякденності розпочалося нещодавно.

Виходячи з того, що в радянський період відбувався тотальний наступ виключно на всі сфери життя суспільства, а період М. Хрущова особливо відзначається спрямуванням реформ в аграрний сектор, метою даної статті є комплексне вивчення духовної компоненти і дозвілля в повсякденному житті українських селян у 1950–1960-х рр. Насамперед необхідно розглянути форми святкової буденності, проаналізувати нові свята і обряди в повсякденному житті селян, охарактеризувати релігійні прояви серед сільського населення і ступінь їх розповсюженості.

Отже, об'єктом дослідження виступає українське селянство, а предметом є різноманітні свята, обряди і дозвілля сільського населення України.

Історіографічну базу роботи складають, по-перше, праці узагальнюючого характеру, де поданий аналіз соціально-політичних, економічних та культурних основ життя українського населення, зокрема селян. Велике значення має фундаментальне, ґрунтовне видання «Історія українського селянства» [1]. Корисними для розуміння ролі політичної складової в буденному житті українських селян є праці таких авторів як В.К. Баран, В.М. Даниленко, С.В. Кульчицький, І.М. Романюк тощо [2]. В українській історіографії мають місце роботи, присвячені характеристиці обрядів, свят і дозвілля населення [3]. Заслуговують на увагу роботи таких авторів як В.А. Маланчук, О.Ф. Кувеньова, В.Ю. Келембетова, Ю.В. Іванова, І.П. Меркатун та багато інших [4]. Але відзначимо, що в названих роботах святкова буденність українських селян у 1950-1960-х рр. не була предметом окремого дослідження.

Джерельною базою даної статті виступають постанови, накази та розпорядження радянського уряду, комуністичної партії, матеріали уповноважених у справах Російської православної церкви та культів, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади України в Києві, а також інформації, які автор здобув під час усних опитувань учасників подій.

Характеризуючи святкову буденність українських селян у 1950-1960-х рр., насамперед, слід звернути увагу на умови існування суспільства, усе буття якого наскрізь було просякнуте комуністичною пропагандою, політикою антирелігійної спрямованості. З метою подолання «релігійних пережитків» у щоденному житті людей відбувалося впровадження нових свят і обрядів. Одним з проявів утвердження нового способу життя були загальнодержавні свята, присвячені річницям революції, святу 1 Травня. День їх святкування був неробочим. Основним місцем проведення свят у районних селах була центральна площа, де влаштовували трибуну, звідти голови колгоспів та сільрад вітали односельців зі святом під час демонстрації. Українські селяни знали, що на свята до сільського магазину, кооперації, лавки мають бути завезені дефіцитні на селі товари, наприклад, мануфактура, кондитерські вироби, керосин тощо. Перше Травня відзначали мітингами, учні читали вірші, танцювали, у клубі ставили п'єси. З фонду всеобучу дітям видавали подарунки. Так святкували зокрема у селах сучасної Донецької області [5].

Своє значення мала й зустріч Нового року. Хоча традиційно селяни більше готувались і святкували Різдво, все ж таки в хатах ставили ялинку, яку прикрашали, виходячи з власних

.....

можливостей родини, саморобними іграшками з паперу, різнокольоровими паперовими кільцями-серпантинами, ватою-сніжком, горішками, яблуками, інколи цукерками [6].

Велике значення в побуті селян мали свята календарно-виробничого циклу. У 1950 – 1960-х рр. в них були поєднані елементи традиційної народної культури з обрядами нового способу життя. Вони, перш за все, відзначалися артілями, ланками, бригадами. Одним з таких свят був День врожаю або «колгоспні обжинки». Однак, на початку 1950-х рр., в умовах тяжкої повоєнної сільської буденності, ці свята часто обмежувались нагородженням передовиків виробництва після завершення всіх сільськогосподарських робіт. Більш-менш активніше по колгоспах України це свято почало впроваджуватися наприкінці 1950-х рр. Готуючись до свята, кожна домогосподарка випікала пишній хліб, готувала смачні страви. Парадний куточок кімнати прикрашали колоссям пшениці. День проведення свята щороку встановлювало правління колгоспу і обов'язково в неділю [7]. Неодмінним елементом будь-якого свята були транспаранти, гасла, плакати, портрети провідних діячів партії та уряду. Для селян це свято було надзвичайною подією – люди були гарно вбрані, грала музика, лунали співи. Селянство зберегло традиційний одяг під час таких свят. Відзначають, що хлопці були у вишитих сорочках, дівчата у вінках з хмелю і колосся пшениці [8]. Під час свята влаштовували виставки врожаю, осінніх короваїв, які старанно випікали домогосподарки, прикрашаючи їх різними візерунками. Коровай обов'язково випікали з борошна нового врожаю. Українські селяни із задоволенням брали участь у художній самодіяльності. Святково оформлені колони, несення величезних снопів пшениці, кавунів, кошиків з фруктами – все це елементи свята завершення збору врожаю.

Окремі риси святкування закінчення збирання врожаю були пов'язані зі спеціалізацією колгоспів. Наприклад, у Закарпатській області в колгоспах, де основною культурою була картопля, святкували День закінчення бульбобрання [9]. Колгоспники починали свято на полі, причому кожна ланка святкувала його окремо. Ввечері до хати ланкової запрошували бригаду, з якою змагалися. Зазвичай, селян-передовиків виробництва нагороджували дефіцитними товарами: швейними машинками, матеріалом на костюм та готовим одягом (плащі та ін). Після офіційної частини демонстрували концерт гуртків художньої самодіяльності.

Колгоспні обжинки дещо відрізнялися у різних областях України. Однак, загалом це свято справляли в усіх колгоспах і пов'язано воно було з прославленням передовиків праці, переможців змагань. Про це говорить і той факт, що, на відміну від дореволюційних «обжинків», у селах радянської України сніп, квітки та вінки несли не найвродливіші дівчата села, а жінки – передовики виробництва [10].

Протягом 1950-х рр. поступово у святкову буденність села запроваджувалися такі професійні свята, як Дні тваринника, механізатора, виноградаря, Свято Трудової слави та інші, які теж вшановували передовиків сільського господарства. З 1955 р. на Україні почали відзначати День тваринника.

Нові свята поступово запроваджувалися також і в сімейному житті. На заміну вінчання в суспільстві з'явилося комсомольське весілля. Щоправда, більш-менш розповсюдженою така громадська форма реєстрації шлюбу стає вже у 1960-х рр. Обряд хрещення замінювали урочистою реєстрацією народження, так званими зірчинами. Релігійний обряд конфірмації підлітків був замінений святом повноліття і урочистим врученням паспорту. Однак це свято в умовах сільського способу життя навіть у 1964 р. не стало масовим і традиційним [11].

За неповними даними, серед населення сіл дуже розповсюдженими були традиційні сімейні звичаєві свята, які входили до сімейно-побутового циклу. Наприклад, у Закарпатській області у 1964 р. хрестили понад 70% народжених дітей, 37% молодих пар вінчалися, 73% поховань здійснювалися за релігійним обрядом. Така ж ситуація була характерною і для інших областей України. Відзначимо, що понад 50% малюків хрестили в селах Миколаївської, Луганської, Житомирської та інших областей.

З метою подолання серед українських селян «релігійних пережитків», Радянський уряд і Комуністична партія проводили політику, так би мовити, «радянізації» колишніх релігійних свят, для чого створювали нові радянські свята, приурочені до релігійних. Так у житті селян поступово з'явилося свято Врожаю, яке раніше дуже часто було приурочено до релігійних свят Іллі-пророка, Спаса, Маковія. Замість Хрещення впроваджували свято Зими. Свято Весни приурочували до завершення весняних польових робіт, воно поступово мало замінити традиційну релігійну Трійцю. Однак, такі нові радянські свята дуже повільно входили до

.....
сільської традиційної святкової буденності. Навіть на початку 1960-х рр. релігійні свята і обряди продовжували відігравати значну роль у житті звичайних мешканців українських сіл.

Релігійна святкова буденність українських селян проявлялася постійно і на декількох рівнях. По-перше, слід звернути увагу, що неодмінним атрибутом будь-якої селянської хати були ікони. Селяни поважно ставилися до образів і взагалі святого місця в хаті. Ікони влаштовували в куточку на схід, прикрашали рушником-вишиванкою. Біля знаходилася невеличка дерев'яна полиця теж прикрашена рушником-вишиванкою. Селяни літнього і середнього віку, переважно жінки, дотримувалися звичайної релігійної обрядовості. Зрання не сідали за стіл поки не помолилися біля ікони. Звичайним була наявність у хатах маленьких молитовничків, які читали, здійснюючи молитву на дому [6]. Це були прояви релігійної свідомості українських селян, які міцно трималися в щоденному побуті і сприяли збереженню релігійних народних традицій.

Другим рівнем прояву релігійності селян було відвідування молитовних будинків і храмів. У житті селян величезне значення мали такі релігійні обряди як хрещення, поховання і вінчання. Такі обряди здійснювалися переважною більшістю сільських мешканців, навіть комуністами або їх родичами, що аж ніяк не вписувалося в догми комуністичної моралі [12, арк. 21]. Дослідники відзначають, що охоронцями старих традицій були, перш за все, старі члени родин. Вважалося правильним, якщо дитина буде охрещена за церковним обрядом.

Наступним рівнем релігійності селян, в якому найбільш характерно проявлялася релігійна свідомість і народні традиції і який пронизував святкову буденність села, були великі релігійні свята, такі як Різдво, Хрещення, Великдень, Трійця, Спаса, Маковія та інші. Святкування цих подій носило масовий характер на селі і мало декілька загальноприйнятих неписаних правил. Готуватися до свят починали заздалегідь. Багато хто з селян постував. За декілька тижнів до свята забивали свійських тварин і разом з іншими продуктами домогосподарства продавали на міських ринках. На отримані гроші купували товари, які неможливо було виготовити самим, тим більше, що в сільських магазинах, як правило, був досить скромний набір продукції. Кожна домогосподарка напередодні свята готувала святкову їжу. Залежно від події, це була кутя, паски, кулічі, крашені яйця та інші святкові страви. У день свята в колгоспах працювали тільки тваринники, механізатори та конторські службовці. У містах на ринках колгоспники не торгували [13].

Найбільш масово населення села відзначало Великдень. У цей день святково вдягнені люди приносили до церкви в кошиках паски, кулічі, фарбовані яйця для освячення. Храми були переповнені. Відзначають, що населення сіл, де були закриті релігійні будинки, на Великдень ходили до сусідніх сіл. У багатьох областях сільське населення відвідувало міські храми. Навіть у середині 1960-х рр. релігійні свята продовжували складати основний компонент святкової буденності українських селян.

Таким чином, у 1950 – 1960-х рр. домінуючими в житті селян були свята, пов'язані з релігійною свідомістю і місцевими звичаями і традиціями. Це особливо характерно для початку 1950-х рр., коли радянське село ще тільки пристосовувалося до нормальних умов життя, катастрофічно не вистачало чоловічих рук у виробництві і всі тяготи лягали на плечі жінок. Повоєнне усвідомлення горя втрати дітей та близьких створювали умови постійного відвідування церкви, здійснення релігійних обрядів на дому і святкування великих релігійних свят. З іншого боку, поступово в життя села входили нові свята й обряди, як правило, створені на основі синтезу радянської обрядовості та традиційної народної культури. Однак, у житті пересічного сільського мешканця релігійні свята протягом досліджуваного періоду продовжували відігравати основну складову повсякденного святкового буття, духовну компоненту та дозвілля села.

У перспективі слід звернути увагу на специфічні свята, характерні для різноманітних етнопонаціональних груп населення села та на окремі риси святкової буденності регіонів України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія українського селянства: Нариси: В 2 т. / НАН України; Інститут історії України / В.А.Смолій (відп. ред.) – К. : Наукова думка, 2006. – Т.2. – 652 с.
2. Баран В. К., Даниленка В.М. Україна в умовах системної кризи (1946 – 1980-ті рр.) // Україна крізь віки. К. : Альтернативи, 1999.

3. Баран В. Україна 1950 – 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 448 с.
4. Баран В.К. Україна після Сталіна: Нарис історії 1953 – 1985 рр. – Львів : МП «Свобода», 1992. – 124 с.
5. Кульчицький С. В. Спроби реформ (1956 – 1964 рр.) // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 120-129.
6. Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття. – Вінниця : Книга-Вега, 2005. – 256 с.
7. Культура і побут населення України – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
8. Маланчук В.А. Інтер'єр українського народного житла. – К. : Знання, 1973. – 46 с.
9. Кувеньова О.Ф. Свята колгоспної України. – К.: Знання, 1963. – 40 с.;
10. Келембетова В.Ю. Побут і релігійні пережитки (етнографічно-соціологічне дослідження). – К.: Наукова думка, 1974. – 191 с.;
11. Греки России и Украины. – СПб.: Алетейя, 2004. – 624 с.
12. Меркатун І.П. Антирелігійна кампанія 50 – 60-х років на Україні // Український історичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 70-76.
13. Державний архів Донецької області (далі: ДАДО). – Ф. р. 3342. – Оп. 1. – Спр. 31. – 100 арк.
14. Свідчення про повсякденне життя українських селян у 1950 – 1960 рр., записане 21 червня 2009 р. зі слів Данік Н. І., що мешкає в м. Маріуполі Донецької області, пр. Металургів, буд. 83, кв. 89 (у досліджуваній період – с. Вчорайше, Вчорайшанського району (нині – Ружинський) Житомирської області)
15. Кувеньова О.Ф. Радянське свято врожаю // Народна творчість та етнографія. –1957. – Кн. 1. – С. 98-106.
16. Соболев А. Свято врожаю // Народна творчість та етнографія. – Кн. 3. – 1961. – С. 157-158.
17. Щерба М. Свято закінчення збирання врожаю у нашому селі // Народна творчість та етнографія. – Кн. 3. – 1961. – С. 158-159.
18. Стельмах Г.Ю. Формування нових звичаїв в українському селі // Народна творчість та етнографія. – Кн. перша. – 1957. – Січень – березень. – С. 90- 97.
19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі: ЦДАВО України). – Ф. 4648. – Оп. 2. –Спр. 427. – 57 арк.
20. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 239. –91 арк.
21. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 298. – 171 арк.

Лысак В.Ф. ПРАЗДНИЧНАЯ ОБЫДЕННОСТЬ УКРАИНСКИХ КРЕСТЬЯН В 1950-1960-х гг.

Рассматривается праздничная повседневность украинских крестьян как составная повседневной жизни в 1950-1960-х гг. Проанализировав различные формы праздничной обыденности, такие как общегосударственные, семейные, религиозные праздники, автор делает вывод, что в обществе происходила советизация праздничной повседневности, не смотря на то, народные традиции и религиозные праздники сохраняли ведущие позиции в повседневной жизни крестьян.

Ключевые слова: праздничная обыденность, праздники календарно-производственного цикла, общегосударственные, семейные, профессиональные, религиозные праздники.

Lysak V. RED-LETTER ROUTINE OF UKRAINIAN PEASANTS IN 1950-1960s.

The article deals with red-letter routine of Ukrainian peasants as a constituent part of their everyday life in 1950-1960-ies. On the analysis of different forms of red-letter routine such as state, family and religion holidays, the author comes to the conclusion that the latter was characterized by sovietization in spite of the fact that folklore traditions and religious holidays used to occupy the leading position in peasants' everyday life.

Key words: red-letter routine, calendar cycle holidays, state, family, professional and religious holidays.

УДК 94(477) «1953/1964»:36-058.244

Л.М. Шевченко

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В РОКИ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ»